Petrus Ransanus: Epithoma rerum hungararum. Curam gerebat: Petrus Kulcsár. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Series nova. Redigit: Antonius Pirnát. Bp. 1977. Akadémiai K. 232 l.

Egyre izmosodó középkori forráskiadásunk újabb jeleként látott napvilágot Petrus Ransanus: Epithoma rerum Hungararum -című műve. Az új kiadás hosszan váratott magára, hiszen a ransanusi mű a múlt században jelent meg utoljára, s Huszti József már 1929-ben szükségét érzi egy újabb, a kor igényeinek megfelelő kiadásnak. A Kulcsár Péter által gondozott Epithoma szövegét olvasva első megállapításunk: érdemes volt várni. Elmélyült filológusi munkával, nagy apparátussal, alapos előtanulmányok után készítette el a mű kritikai kiadását. Külön örömére szolgálhat a kutatóknak, hogy Ransanus minden magyar vonatkozású írását tartalmazó könyvet forgathatnak, sőt az Epithoma első kiadásaihoz írt szerkesztői ajánlásokat, valamint Liszti Jánosnak a műhöz kapcsolódó ódáját is megtalálhatják a kötetben. Említést érdemel Ransanusról, elemzi a mű kéziratának utóéletét, vonatkozású munkája, amely Magyarországon most jelent meg először eredeti latin szövegével. A bevezetésben, amelyet Kohut Éva fordított olasz nyelvre, Kulcsár Péter, miután rövid életrajzi vázlatot és történetírói képet fest Ransanusról, elemzi a mű kéziratának utóéletét, s az egyes variánsok kapcsolatát és sorsát, ismerteti a kiadás előkészítő munkálatai során alkalmazott módszereit, majd pedig pontos bibliográfiát ad a mű egyes kiadásairól, a feldolgozásokról. Az egyes indexekhez kiegészítő, magyarázó jegyzeteket fűz, kimutatva a szerző által használt forrásokat. A munka használatát hely- és névmutató teszi könnyebbé. Kulcsár Péter részletekre kiterjedő, azokban mégsem elvesző munkája példaként szolgálhat hasonló jellegű kiadásokhoz.

Az *Epithoma* szerzője, a palermói születésű Petrus Ransanus, Lucera püspöke valódi reneszánsz egyéniség, a kor legkiválóbb tudósaihoz hasonló műveltség birtokában alkotó tudós. A középkor dominikánusaihoz méltó, alapos teológiai műveltség és az új eszmék iránti nyitottság jellemzi. Előkészíti Vincenzo Ferreri kanonizációját, ugyanakkor Oratio-jában Mátyás jellemének leírásakor Cusanus ismeretelmélete felé mutatnak megállapításai. Scientia-ról, ingenium-ról, prudentia-ról beszél, azaz a megismerés, a gondolkodás különböző fokozatait különbözteti meg. Járatos a filológiában, érdeklődik a földrajzi ismeretek iránt, Annales omnium temporuma pedig történelemtudásának ékes bizonyítéka. Ferdinánd, nápolyi király fiának nevelője, később a király követe Mátyás udvarában. Küldetésének titkos célja van. Hátrahagyott írásaiból csak következtetni lehet arra, hogy Mátyás előtt Korvin Jánossal szemben az Aragóniai-ház érdekeit – esetleg Beatrix trónutódlásának tervét – képviseli. A főpap-diplomata követjárását nem koronázza siker, útjának „melléktermékeként" keletkezett Epithoma-ja azonban, melyet Annales-ának 61. kötetéül szánt, megőrizte számunkra is emlékét.

Miért készíti el A Magyarok történetének kivonatát Lucera püspöke? A kor humanista divatja szerint kedveskedni szeretne vele a magyar királynak, „jól jön" Annales-ébe, és talán bővebb híranyaggal kíván szolgálni arról a Magyarországról, amelyre az erősödő török veszély miatt egyre jobban figyel a latin nyelv univerzalitásában élő művelt Európa. Thuróczi János Chronica-ja után itthon is megérett az idő egy humanista módon megírt magyar történeti összefoglalóra. Bár az Epithoma ezt a szerepet éppen kivonat jellege miatt nem töltheti be, mivel azonban forrásául Thuróczi műve szolgált, maga pedig Bonfini Decades-ének kútfője volt, kapcsot jelent a hazai történetírásban a középkori és humanista korszak között.

Az *Epithoma* történeti részei előtt, a 2. indexben Magyarország földrajzi leírását találjuk. Benne nem a mai értelemben vett geográfiai munkát kell keresnünk; az ókori és kortársi minták és példák nyomán készült fejezetet inkább az útikönyvek korai elődjeként tekinthetjük, ugyanis számos helytörténeti, etnográfiai, művelődéstörténeti és gazdaságföldrajzi adatot közöl. Megemlíti például, hogy a tihanyi bazilikát I. András alapította, leírja „Új-Buda" történetét, szól a Rákos mezején lezajló országgyűlésekről. Utal a magyar–német együttélésre, külön népcsoportként kezeli a szászokat és székelyeket. A Balatont gazdag halállománya, Zala, Pilis és Pannonhalma szőlőskertjeit jó boraik miatt említi meg; gondosan felsorolja a bányászott ércek és kőzetek nemeit, nem kerüli el figyelmét Pécs és Kassa élénk kereskedelme. Amikor név-etimológiákat ad, az antiquitást máshelyütt is szívesen visszaidéző Ransanus a humanistákra jellemző módon több esetben római eredetet mutat ki (szerinte Pozsony a Pisoktól, Sopron a

Semproniusoktól kapta a nevét). A földrajztudomány egyes szakágainak és a rokontudományoknak együttesét találjuk meg ebben a leírásban, amely a magyar Eldorádó színekben, kincsekben gazdag képét jeleníti meg az olvasó előtt. A történetíró püspöknek valamiféle földrajzi „ősszöveg" – Kulcsár Péter szerint az Ernuszt Zsigmond féle adófizetői elszámolás – állt rendelkezésére, amely alapján munkáját megírhatta. E feltételezés alapján következtethetünk arra, hogy Mátyás központosító államának csúcshivatalaiban (pl. kincstartóság) is a ransanusihoz hasonló, meglehetősen bizonytalan kép alakult ki az országról. Jobban ismerik és szervezik a fővároshoz, Budához közelebb eső területeket, a Duna völgyét, a közigazgatás nehezen éri el az erdélyi, Al-Duna menti, szlavóniai vidékeket. Az Epithoma földrajzi híranyagát átveszi Bonfini is, sőt alapforrásként használja azt. Lucera püspökének sietve készült „magyarországi útikönyve" hibái és helyenkénti pontatlansága ellenére is a kor színvonalának megfelelő értékű alkotás volt, mely arra is méltónak bizonyult, hogy később alkotó szerzők kútfője legyen.

Az *Epithoma* történeti részének harmincöt indexe a kivonatból fakadó jelleg miatt – a XV. század második felét tárgyaló fejezetek kivételével – nem tekinthető forrásértékűnek, inkább egyfajta humanista történetírói alkotó módszert, szemléletmódot közvetít gyakorlandó példaként a kortárs, elemzendő forrásként a ma élő történész számára. Mit tanulhatott a kortárs Ransanustól? Mindenekelőtt az egész témát átfogó, egységes történetszemléletet és stílust. Az előbbinek vezérelve a teokratikus szemléletmód, sajátjai a jellemzésben fellelhető párhuzamok (Géza és István, illetve Hunyadi János és Mátyás), egyházi tekintélyekre, valamint tudós munkákra hivatkozás. A stílus egységét szolgálják a sok helyütt fellelhető párbeszédek, szónoklatok, a hasonló történelmi szituációk azonos kifejezésekkel, sztereotípiákkal megoldott leírása. A királyokat „uno consensu et applausu" választják, a gyors győzelmeket a vezérek „primo impetu" érik el, a győztes vezér az ellenséget „vertit fugam". Ügyel arra, hogy forrásait ne szolgai módon másolja, azok szövegét a saját egyéni stílusában keltse életre. Ebben ugyanis feltétlenül különböznie kell az individuumot és az antiquitás legnemesebb prózaírói hagyományát tisztelő humanista alkotónak a középkor közösségi eszmétől áthatott szerzetes-írójától. A mai kutatónak szemébe tűnik a nápolyi király követének vallásos humanista világszemlélete. Míg kortársainak jó része, pl. Bonfini a történelmi események, egyéni sorsok megítélésekor a fátumfortuna harcának, a szerencse forgandóságának divatos és tetszetős elméletét fejtegetve keresi és magyarázza a dolgok végkifejletének okait, addig az Epithoma-ban mindennek végső mozgatója isten, az egyes cselekedetek megítélése pedig vallásos moralista alapon történik. A szerző egyházi és humanista műveltségének és az ebből fakadó érdeklődésének megfelelően, bővül időnként a mű szűkre szabott szövete. Ransanus hosszabban időz a hun-történet tárgyalásánál, és oknyomozó módszerére jellemzően „megtisztítja", átalakítja, és egyúttal világosabbá teszi a hun-magyar rokonság leírását. E részben Annales-a nyomán dolgozott, észre is vehetők rajta az emlékezetből végzett munka jegyei. Érdekli a magyar keresztény egyház kialakulásának története, beveszi, Hartvik püspök feldolgozását használván, I. István legendáját és Marcellus Margit-legendáját. A Hunyadiakat érintő passzusok közül mindenekelőtt a Hunyadi Jánosról szóló érdemel figyelmet. A nápolyi követnek még nincs kapcsolata Magyarországgal, amikor első ízben ír Hunyadiról. Feltehetően az ügy fontossága miatt, és mert nevezetesen III. Callixtus pápa őt bízta meg egy törökellenes hadjárat szervezésének a gondjával, foglalkozik a híres törökverő életrajzával. A külföldi tudós által adott portréból – elhagyván a humanista túlzásokat – mai szemmel is elfogadható kép bontakozik ki. A 28. indexben a nándorfehérvári csatáról szólva sok utódját is megelőzve észreveszi, hogy nem annyira Kapisztrán buzdítására, mint a keresztény világ és főként saját maguk védelmében fogtak fegyvert a jobbágykeresztesek. Akkor is figyelemre méltó megállapítás ez, ha mögötte esetleg az ő korában is meglévő dominikánus-ferences ellentét húzódik meg. Mátyásról és udvaráról írva a reneszánsz fejedelmet mutatja be tapasztalatait és szóbeli informátorok segítségét felhasználva.

Az Epithoma nem egészen egy év alatt készült el. Szerzője nem bocsátkozhatott a korabeli Magyarország gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainak mélyebb elemzésébe. Bár helyenként megvillantja történetírói kvalitásait, mint történetíróról csak az Annales alapján lehet megbízható véleményt alkotni. Az *Epithoma rerum Hungararum* szervesen hozzátartozik a magyar történeti irodalomhoz, a XV. század búvárainak pedig a korra vonatkozó fontos ismereteket közvetít.

Blazovich László